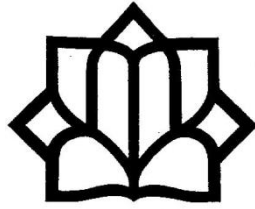

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه کاشان

دانشکده علوم انسانی

گروه نهج البلاغه

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته نهج البلاغه

عنوان:

فرآیند تربیت از دیدگاه امیرالمؤمنین علیه السلام با تأکید بر فطرت

استاد راهنما:

دکتر عبدالله موحدی محب

استاد مشاور:

دکتر علی حسین زاده

توسط:

زهرا السادات حسینی

اردیبهشت ۱۳۹۳

تقدیم

ماحصل آموخته هایم را تقدیم می کنم به آنان که مهر آسمانی شان آرام بخش آلام زمینی ام است:

به پدر و مادر عزیزم، والدینی که بودنشان تاج افتخاری است بر سرم و نامشان دلیلی است بر بودنم.

به آموزگاران که برایم زندگی و انسان بودن را معنا کردند.

تقدیر

سپاس خداوندی را که مرا در راه آشنایی بیشتر با تعالیم و معارف علی علیه السلام قرار داد تا بتوانم از دریای بیکران دانش آن حضرت که وسعتی به پهنای چهارده قرن و ژرفای زمان دارد بهره برده و در این زمزم زلال صورت جان را شستشو دهم.

لذا از زحمات استادان بزرگوار، جناب آقای دکتر موحدی محبّ و آقای دکتر علی حسین‌زاده که با حسن خلق مرا در این مهم یاری رسانده اند کمال تشکر را دارم و از خداوند متعال صحت و سلامت و موفقیت روزافزون را برای این بزرگواران خواستارم.

همچنین از استادان داور، جناب آقای دکتر اخوان و آقای دکتر فراهتی که قبول زحمت فرموده و در ارتقاء این رساله مرا راهنمایی نموده اند، سپاسگزارم.

چکیده

تمامی جنبه های زندگی انسان به گونه ای تحت تأثیر آفرینش او قرار دارد و تربیت نیز از این قاعده مستثنی نیست. از آن جا که انسان دارای دو جنبه روحانی و جسمانی است، زندگی وی نیز به دو بعد غیب و شهادت تقسیم شده است؛ معرفت و میل به بعد روحانی و غیبی که بخش اصیل وجود و زندگی انسان است در فطرتش نهفته است و حلقه اتصال انسان به جهان غیب همین فطرت است. از همین رو شیوه تربیت فطری، شیوه هدایت انسان به اصل خودش است و چون انسان در امر تربیت نیازمند الگوبرداری است پژوهش حاضر موضوع تربیت را با محوریت فطرت از دیدگاه یکی از کامل ترین الگوهای انسانیت، امیرالمؤمنین علی(ع) مورد تحقیق قرار داده است، که با بررسی سیره و سخنان ایشان در میان منابع حاضر از جمله نهج البلاغه و فیش برداری و تحلیل داده ها، درصدد پاسخگویی به چیستی و چگونگی تربیت فطری است. یافته های این پژوهش نشان می دهند که تربیت فطری همان تربیت دین است و راه دین و فطرت از هم جدا نیست.

کلمات کلیدی: انسان، تربیت، فطرت، امیرالمؤمنین، نهج البلاغه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول کلیات و مفاهیم
۴	۱- تبیین موضوع تحقیق
۴	۲- زمینه، سابقه و تاریخچه موضوع تحقیق
۸	۳- اهداف تحقیق
۸	۴- اهمیت و ارزش تحقیق با تأکید بر کاربرد نتایج آن
۸	۵- روش انجام تحقیق
۹	۶- کلمات کلیدی تحقیق
۱۰	فصل دوم زمینه های تربیت فطری
۱۱	مقدمه
۱۲	۱- دویعدی بودن انسان
۱۷	۱-۱- تاثیر متقابل جسم و روح
۱۹	۱-۲- مرگ و بقای روح
۲۲	۱-۲- عقل و علم
۲۴	۲-۲- سنجش مهمترین عملکرد عقل
۲۷	۳-۲- عقل پوش ها
۳۰	۴-۲- عقل شاخص نفع و ضرر
۳۲	۵-۲- نقش عقل در شناخت هستی
۳۷	۶-۲- نقش عقل در شناخت جایگاه انسان

- ۳- فطرت ۴۰
- ۳-۱- فطرت از دیدگاه دانشمندان ۴۱
- ۳-۱-۱- دو معنای رایج فطر ۴۲
- ۳-۲- معنای فطرت ۴۵
- ۳-۳- فطرت ویژگی مشترک مخلوقات ۴۶
- ۳-۴- فطرت از دیدگاه قرآن و حدیث ۴۸
- ۳-۵- تفاوت فطرت انسان با دیگر موجودات ۵۲
- ۳-۵-۱- تفاوت عقل و فطرت ۵۴
- ۴- آزادی و اختیار ۵۸
- ۴-۱- آزادی از دیدگاه امیرالمؤمنین(ع) ۵۸
- ۴-۱-۱- عدم پیروی از دیگران ۵۹
- ۴-۱-۲- به کارگیری عقل و عبرت پذیری ۶۰
- ۴-۱-۳- محاسبه نفس ۶۱
- ۴-۱-۴- عدم اجبار در دعوت پیامبران ۶۲
- ۴-۱-۵- نافرمانی از خدا ۶۳
- ۴-۱-۶- آزمایش انسان ها ۶۴
- ۴-۲- حلّ مشکل، جبر یا اختیار ۶۴
- ۴-۳- معنای قضا و قدر در کلام امیرالمؤمنین(ع) ۶۶
- ۴-۴- انسان موجودی آزاد ۶۹
- ۵- نتیجه گیری ۷۲
- فصل سوم امام(ع) و تربیت فطر ۷۴
- مقدمه ۷۵
- ۱- تربیت فطری ۷۷

۷۸	۲- ویژگی های تربیت فطری
۷۸	۱-۲- تربیت فطری، عادت به انجام فضایل نیست
۸۱	۲-۲- هماهنگی استعدادها در جریان تربیت فطری
۸۳	۳-۲- همخوانی فطرت با نظام هستی
۸۴	۲-۳-۱- فطرت و ربوبیت الهی
۸۵	۲-۴- بازگشت به فطرت، منزلت انسان
۸۷	۲-۴-۱- فطرت محک حقیقت
۸۸	۳- دین راه بازگشت به فطرت
۸۹	۳-۱- اخلاص روش دین برای بازگشت به فطرت
۹۸	۴- نتیجه گیری
۱۰۰	فصل چهارم عامل تأثیرگذار در تربیت فطری:
۱۰۱	مقدمه
۱۰۲	۱- اهمیت جایگاه مربی در تربیت فطری
۱۰۲	۱-۱- مربی فطرت انگیزه عمل
۱۰۳	۲-۱- مربی فطرت الگوی عمل
۱۰۳	الف: هوای نفس و قدرت انتخاب انسان
۱۰۴	ب: دوری از حقایق فطری
۱۰۵	۲- مربی فطرت، الگویی کمال یافته
۱۰۶	۲-۱- نتیجه پیروی از انسان های ناخالص
۱۰۹	۳- مربیان پرورش فطرت
۱۱۰	۳-۱- پیامبران یادآوران فطرت
۱۱۱	۳-۲- پیامبران شاخص های تربیت فطری
۱۱۳	۳-۳- مکتب آموختگان پیامبران

۱۱۵	۴- نقش مربی در تربیت فطری
۱۱۷	۴-۱- الگو عامل ایجاد وحدت
۱۱۸	۴-۲- الگو نمایانگر مقصد
۱۲۰	۵- اطاعت از مربی، رسیدن به مقصد
۱۲۴	۶- نتیجه گیری
۱۲۶	فصل پنجم روش های تربیت فطری
۱۲۷	مقدمه
۱۲۸	۱- تعلیم
۱۲۹	۱-۱- علم حقیقی
۱۳۰	۲-۱- مبانی تعلیم
۱۳۰	۱-۲-۱- تعلیم قرآن
۱۳۵	۱-۲-۲- به کارگیری ویژگی های انسان در امر تربیت
۱۴۶	۲- تزکیه و تهذیب نفس
۱۴۷	۲-۱- الگوپذیری
۱۴۸	۲-۱-۱- علی (ع) معرف حق
۱۴۹	۲-۱-۲- یقین امام (ع)
۱۵۰	۲-۱-۳- مقام علمی امام (ع)
۱۵۱	۲-۱-۴- عمل گرایی امام (ع)
۱۵۲	۲-۱-۵- عدالت علی (ع) و پرهیز از ستم
۱۵۳	۲-۱-۶- تقوا و پرهیزگاری امام (ع)
۱۵۵	۲-۱-۷- اقتدا به سنت پیامبر (ص)
۱۵۹	۲-۱-۸- معرفی پیروان حقیقی
۱۵۹	الف- در توصیف سلمان فارسی

ب- در بیان ویژگی های مالک اشتر ۱۶۰

۲-۱-۹- نکوهش افراد ۱۶۰

۳- نتیجه گیری ۱۶۲

فهرست منابع ۱۶۵

مقدمه

تربیت از اساسی‌ترین نیازهای بشر و محوری‌ترین موضوعات زندگی فردی و اجتماعی هر جامعه است. رفع نیازهای وجودی انسان و دستیابی به اهداف فردی و اجتماعی او تنها در پرتو یک روش تربیتی امکان‌پذیر خواهد بود و این بدان معنا است که روش تربیتی سالم تمامی ابعاد زندگی انسان را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و آینده روشن و یا تیره او را رقم می‌زند.

برای همین تأثیر همه جانبه بر زندگی انسان است که موضوع تربیت از دیرباز مورد توجه محققان علوم انسانی قرار گرفته است و اندیشمندان رشته‌های مختلف این حوزه کوشیده‌اند با تعاریف مختلفی که از انسان دارند برای او مکتب و روش تربیتی مناسب طراحی کنند تا از این مسیر به زندگی وی رنگ و بوی سعادت ببخشند اما گذشت زمان و شناخت روزافزون انسان معلوم ساخت که تعاریفشان از او تعریف کاملی نبوده است و روش‌های تربیتی آنان دچار کم و کاستی‌های زیادی است.

از آنجا که شناخت انسان مبنای تربیتی اوست و تنها خداوند به تمامی زوایای وجودی او احاطه دارد، پس فقط خدای محیط و حکیم، قادر است کامل‌ترین شیوه تربیتی را برای انسان طراحی کند.

فلسفه آفرینش بر این اصل شکل گرفته است که هر پدیده در هستی خود به کمال برسد و ملزومات و استعدادها را لازم برای رسیدن به کمالش دارا باشد. «رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى» گفت: پروردگار ما همان است که خلقت هر چیزی را به آن داد و سپس هدایتش کرد. (۵۰/طه)

انسان نیز به عنوان بخشی از این آفرینش استعدادها و هدف هستی‌اش با یکدیگر هماهنگی داشته و برنامه تربیتی‌اش نیز بر همین اساس شکل گرفته است که خداوند آن را در قالب آموزه های دینی و به وسیله پیامبرانش بر وی عرضه داشته است. از این رو کامل ترین مکتب و شیوه تربیتی آن است که دین ارائه کرده و انسان را برای رسیدن به کمال و زندگی بهتر راهنمایی می کند.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱- تبیین موضوع تحقیق

برپایه آموزه‌های دینی آدمیان بر فطرت خداوندی آفریده شده اند بدین روی در نگاه اهل ایمان صراط مستقیم و دین قیم در تمامی ساحت های زندگی همان است که بر پایه مقتضیات فطرت بنا شده باشد. از امیرالمؤمنین (ع)، که به باور ما تجسم دین قیم در اندیشه و عمل تلقی می شود به منظور ارائه مسیر رشد و تربیت آدمیان بر پایه فطرت الهی رهنمود های کارسازی آمده است که با بررسی و سازماندهی مطلوب و عملی آن ها میتوان الگویی روشن از فرآیند تربیت برپایه فطرت نشان داد. چیزی که پژوهش حاضر به دنبال آن است.

۲- زمینه، سابقه و تاریخچه موضوع تحقیق

در بین کتب حدیثی اهل تشیع کمتر کتابی همانند نهج البلاغه توانسته است خود را به عنوان مبین و مفسر قرآن در بعد نظری و عملی معرفی کند. چه اینکه کلمات گهربار امیرالمؤمنین علی علیه السلام در این کتاب چنان در حوزه های مختلف (سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی) جلوه گر شده که در بسیاری موارد راهگشای مشکلاتی است که بطور روزمره با آن دست به گریبانیم. تربیت از جمله مباحثی است که میتوان آن را از زوایای مختلف در میان سخنان حضرت مورد بررسی قرار داد.

در زمینه تربیت اسلامی کتب بسیاری تألیف شده که این موضوع در آن ها بر

اساس مبانی اسلام و قرآن تعریف شده است مانند:

حجتی، سید محمد باقر، اسلام و تعلیم و تربیت.

بهشتی، محمد، مبانی تربیت از دیدگاه قرآن.

شریعت‌مداری، علی، تعلیم و تربیت اسلامی.

شریعت‌مداری، علی، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت.

باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی.

قطب، محمد، روش های تربیت اسلام و کاربرد عملی آن.

احمدی، سید احمد، اصول و روش های تربیت اسلامی.

مظلومی، رجبعلی، گامی دیگر در مسیر تربیت اسلامی.

مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام.

صانعی، مهدی، پژوهشی در تعلیم و تربیت اسلامی.

عناوین یاد شده همان طور که اشاره شد تنها در حوزه مبانی تربیت اسلامی بر پایه کتاب و سنت سامان یافته اند، بدون آنکه اشاره ای درخور به معارف علوی صورت پذیرفته باشد. اما کتب، مقاله و پایان نامه های بسیاری ابعاد مختلف تربیت را از دیدگاه امام علی(ع) مورد بررسی قرار داده اند که در آن ها از سخنان و سیره امام به عنوان یک نمونه کامل انسانیت الگو برداری شده است. مانند:

ادیب، علی محمدحسین، منهج التریبه عند الامام، نجف، مطبعة حیدریه، ۱۳۸۷ ق. این کتاب را سید محمد رادمنش به فارسی ترجمه کرده و با عنوان راه و روش تربیت از دیدگاه امام علی(ع) به چاپ رسانیده است.

احمد علی، السعد، سعادة التریبه فی نهج البلاغه، تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۴۰۵ ق.

ارفع، سید کاظم، اخلاق در نهج البلاغه، تهران، مؤسسه تحقیقاتی فیض، ۱۳۶۹ ش.

زهادت، عبدالمجید، تعلیم و تربیت در نهج البلاغه، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸
ش.

دلشاد تهرانی، مصطفی، طایر فرخ پی "کمالات انسانی در نهج البلاغه"، تهران، انتشارات
دریا، ۱۳۷۹ ش.

دلشاد تهرانی، مصطفی، مکتب مهر "اصول تربیت در نهج البلاغه"، تهران، انتشارات دریا،
۱۳۷۹ ش.

دلشاد تهرانی، مصطفی، مشرب مهر "روش های تربیت در نهج البلاغه"، تهران، انتشارات
دریا، ۱۳۷۹ ش.

تربیت اسلامی، کتاب چهارم "مقالات برگزیده همایش تربیت در سیره و کلام امام علی"،
زمستان ۱۳۷۹ ش.

شمس الدین، سیدمهدی، دنیا در نهج البلاغه، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی،
۱۳۶۵ ش.

گوهری، سیداسماعیل، دنیا از دیدگاه نهج البلاغه و غررالحکم، انتشارات احمدی، ۱۳۷۷
ش.

حسن زاده آملی، حسن، انسان کامل از دیدگاه نهج البلاغه، تهران، بنیاد نهج البلاغه،
۱۳۶۱ ش.

مطهری خواه، ذبیح، انسان کامل در عرفان و نهج البلاغه، قم، دارالنشر اسلام، ۱۳۷۷ ش،
۱۱۲.

محمدیان، محمد، سیمای انسان کامل از دیدگاه نهج البلاغه، سازمان تبلیغات آذربایجان شرقی، ۱۳۷۹ ش.

تربیت از دیدگاه نهج البلاغه ژاسنت صلیبی نشریه نامه علوم انسانی شماره ۵۴.

روش های تربیت در نهج البلاغه سید جواد حسینی مجله پاسدار اسلام شماره ۲۸۴.

روش های تربیت در پرتو نهج البلاغه مهدی سلطانی رنای مجله فرهنگ کوثر شماره

۷۵.

نقش محبت در تربیت دینی از دیدگاه نهج البلاغه فریده فرج بخش فصلنامه قرآنی کوثر

شماره ۴۰.

تربیت سیاسی از منظر نهج البلاغه پرویز بهمنی دانشکده روانشناسی دانشگاه تهران.

مرگ اندیشی و تاثیر آن بر تربیت انسان از دیدگاه نهج البلاغه زهرا سادات موسوی

دانشکده علوم حدیث قم.

تربیت عاطفی از دیدگاه امام علی (ع) فاطمه حاج بابائی دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

تربیت اقتصادی در نهج البلاغه رابعه طهماسبی دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

تربیت و نهج البلاغه شهرزاد خلیلی دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران.

بررسی تربیت اجتماعی از دیدگاه نهج البلاغه مهتری محمدی دانشگاه آزاد اسلامی.

روش های تربیت عقلانی از دیدگاه نهج البلاغه فرج جهانی دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

ضمن اینکه در کتب تفاسیر و کتب حدیثی دیگر می توان نظریات تربیتی امام علی (ع) را

پیگیری نمود. با این همه، موضوع «پیوند تربیت و فطرت انسانی» پژوهش ویژه و مسأله

محوری را طلب می کند که در آثار یاد شده کمتر بدان به صورت جدی و مستقل پرداخته شده است.

۳- اهداف تحقیق

هدف پژوهش حاضر شناساندن نظام تربیتی اسلام با تکیه بر آموزه ها، گفتار و سیره علی بن ابی طالب(ع) با محوریت فطرت در تبیین و توضیح مفهوم و روش های تربیتی است.

۴- اهمیت و ارزش تحقیق با تأکید بر کاربرد نتایج آن

با توجه به تاثیر همه جانبه نوع تربیت در زندگی انسان، پذیرش و به کارگیری یک روش تربیتی کامل از اهمیت و جایگاه به سزایی برخوردار است. اگر چه پژوهش های بسیاری در زمینه ی تربیت از دیدگاه معصومین (ع) صورت گرفته است، اما تحقیق حاضر این موضوع را از دیدگاه امام اول شیعیان مورد تحلیل و بررسی قرار می دهد و مسئله ی فطرت را به عنوان محور تربیت مورد تاکید قرار می دهد.

۵- روش انجام تحقیق

پژوهش حاضر به صورت کتابخانه ای با رویکرد توصیفی- تحلیلی انجام گرفته است. در این تحقیق اطلاعات لازم فیش برداری شده سپس به جمع بندی و توصیف و تحلیل مطالب پرداخته خواهد شد.

۶- کلمات کلیدی تحقیق

تربیت: مسیر، روش یا عملی که انسان را به کمال مطلوب می‌رساند.

انسان: موضوع مورد بررسی در مبحث تربیت است.

فطرت: یکی از ویژگی‌های انسان که در نوع تربیت مورد بحث محوریت دارد.

امیرالمؤمنین(ع): امام اول شیعیان که تحقیق حاضر بر اساس سخنان و سیره ایشان

مورد بررسی قرار گرفته است.

نهج البلاغه: یکی از مهمترین کتب حدیثی شیعه که بسیاری از سخنان علی علیه‌السلام

در آن جمع آوری شده است.

فصل دوم

زمینه های تربیت فطری